

HELSINGIN SANOMAT
SUNNUNTAI

SUNNUNTAI, PL 80, 00089 SANOMA
(09) 122 2443; FAKSI (09) 122 2448,
hs.sunnuntai@hs.fi

D SUNNUNTAI
MARKKINAPAIKAT
SARJAKUVAT
RADIO & TELEVISIO

D4 Perintöprinssistä tulikin tuhlajaipoika. Kansanedustaja Antti Kaikkonen suunnitteli kisaavansa keskustan puoluejohtajan paikasta. Sitten vaalirahaskandaali iski hänet kanveesiin. Mutta ellei Kaikkonen nouse jaloilleen, mistä keskusta saa haastajan Vanhaselle?

D7 Batman-parodia huvittaa Fingerpori-sarjakuvassa. Mutta mille me nauramme, kun me nauramme vitsille?

CHRISTIAN T. JOERGENSEN

MATTI SAANIO

Irja Wendisch äidin ja sisarusten seurassa 1950-luvulla.

Irja Wendisch on elänyt koko aikuisikänsä Saksassa, mutta siteet Suomeen ja kotikyliään ovat yhä vahvat.

Sota jatkuu meissä

Sodan jäljet tuntuvat vieläkin suomalaisten elämässä. Suomesta tuli kova ja ankara maa, jossa ihannoidaan yhä pärjäämistä ja vaikeumista. Vanhat vammat siirtyvät vielä nykylapsillekin, jos niistä ei puhuta, sanoo kirjailija Irja Wendisch.

Ritva Liisa Snellman
HELSINGIN SANOMAT

V alokuvasta näkee heti, että se on 1950-luvun Suomesta. Lapsilla on kotona tehdyt vaatteet ja saksilla nirhatut hiukset. Pöytäliina on repaleinen, mutta pahin pula-aika on hellittynyt, koska tarjolla on jo kahdenlaisia sokeria.

Äiti on leiponut pullaa, ja pikkuinen Irja sekoittaa tomerana kuppiaan. Kuvasta puuttuu isä. Sillä vuosikymmenellä isät olivat aina töissä, savotoissa, rakennuksilla tai tehtaisissa. Tai jos he olivatkin kotona, he eivät olleet välttämättä läsnä. Suomi oli ollut kovilla sotavuosien aikana. Rauhan tultua rintamalta palasi uupunutta, resuista ja rikkinaisiä miehiä, jotka yrittivät jatkaa elämää siitä, mihin se oli muuttama vuosi aikaisemmin jäänyt.

Aina se ei onnistunut. Sota siirtyi korstausta koteihin, kaupunkien laidoilte nousseihin rintamamiestaloihin ja korpeen raitvaille asutustiloille. Rintamalla olleista osa puhui kokemuksistaan, osa vaikeni täysin. Ja sitten oli miehiä, jotka tarvitsivat tukeen muita jermuja ja pullon viinaa. Sota oli koetellut myös lapsia. Sodan jäljiltä oli 50 000 sotaaorpoa, 70 000 sotalasta, 150 000 evakkolasta ja satoja tai tuhansia lapsia, joiden isä oli saksalainen sotilas tai venäläinen sotavanki. Mutta sota jätti jälkeensä myös rauhan aikana syntyneiden suurten ikäluokkien elämään. Lapsuutensa 1950-luvulla eläneet oppivat nopeasti huomaamaan, kenen isä oli kiva, kenen kova, kenellä kiedet tärisevät, kuka ei nukkunut tai jos nukkui, herätti painajaisillaan ja huudoillaan perheen – ja kuka palasi remuressuulta ympäröivänsään ja ajoi äidin ja lapset pakkaaseen. Mutta niistä asioista ei ollut tapana puhua.

Annetaan isän olla, äidit sanoivat suuttukana viivana. Kokonainen sukupolvi oppi vaikeumaan vaikeista asioista ja opetti lapsensa sinne. Malli voi periytyä vielä kolmannellekin sukupolvelle. V alokuvan pieni tyttökin vaikeumista. Lapsuus Oikarisen kylässä Rovaniemen lähellä oli köyhää, mutta huoletona ja rauhallista – silloin, kun isä oli poissa. Kun isä tuli kotiin savotasta tai reissuiltaan, koko perhe joutui olemaan varuillaan. Selvin päinkin isä oli levoton ja arvaamaton, humalassa aggressiivinen ja pelottava. ”Vasta aikuisena tajusin, miten sota on vaikuttanut minunkin elämään”, Irja Wendisch, 55, sanoo. ”Nuorena ajattelin, että minulla oli ollut vaikea lapsuus. En ymmärtänyt, että isän käyttäytymisen johtui hänen sotakokemuksistaan.”

Sen tajuamiseen tarvittiin aikaa, etäisyyttä ja kolme vuosikymmentä elämää Saksassa. Wendisch kaataa espressoa pikkuruisiin kuppeihin ja tarjoaa konditoriaista noudettuja viinereitä, joiden päällä pursuilee glaseerattuja marjoja. Berliinissäkin on ruska. Erkkerin ikkunoiden tasalle yllivät lehtipuut ovat vaihtaneet jo värinsä vihreästä keltaiseksi. Juuri nyt sota tuntuu olevan mahdollisimman kaukana, haaleana muistona historiantarkkoissa, joista se nostetaan taas marraskuussa esille, kun on aika muistella talvisodan alkamista. Siitä on jo 70 vuotta. ”Mutta sodan aiheuttamat vammat tuntuvat yhä monien elämässä”, Wendisch sanoo. ”Ja ne saattavat siirtyä vielä seuraavallekin sukupolvelle, jos niitä ei osata käsitellä.” Wendisch on kirjoittanut sodan arpeuttaman suurten ikäluokkien lapsuuden ko-

kemuksista kirjan *Me sotilaiden lapset*. Se ilmestyi viime kesänä. Kirja on Wendischin kolmas. Edelliseltäkin liittyyvät sotaan. Ensimmäinen, *Tohtori Conzelmannin sota-uudet Lapissa* syntyi, kun *Frankfurter Allgemeine* pyysi toimittajana Saksassa työskentelevää Wendischä kirjoittamaan Suomi-liitteeseensä jotakin saksalaisista sotilasta ja Suomesta. Wendisch soitti kotikyliänsä tutulle ja kysele siellä olleista saksalaisjoukoista. Artikkelit valmistui, mutta Wendisch kiinnostui Oikarisessa työskennelleestä saksalaislääkärinä, kolmi arkielä, keräsi tietoa, ja sai luettavakseen tämän Suomesta Saksaan lähettämät kirjeet. Miniatyyrihistorioitani tuntuu omalta alalta, ja niin Wendisch jatkoi haastattelua ja arkistoissa juoksemista. Toinen kirja *Sotatulot lapset* käsittelee saksalaisotilaiden lapsia Suomessa.

J o silloin Wendisch tiesi, että hän halua kirjoittaa myös suomalaisten sotilaiden lapsista ja siitä, millaista oli elää kodissa, jossa isä oli sodan jäljiltä riekaleina eikä jaksanut olla vaihtava ja vastuuntuntoinen vanhempi. ”Mietin pitkään, onko minulla oikeus kirjoittaa perheestäni. Mutta en olisi voinut kirjoittaa pelkästään muiden kokemuksista ja olla puhumatta omistani, kun kuitenkin arvostelen suomalaista puhumattomuuden kulttuuria.” Omista tunteista ja omista läheisistä kirjoittaminen oliakin vaikeinta. Wendisch käveli päivästä toiseen pitkin Berliinin katuja muistikirja taskussa ja oli aivan lukossa. Wendischin omaa lapsuuden tarinaa leimaa pelko, joka on seurannut häntä läpi

► JATKU SEURAAVALLA SIVULLA

SUNNUNTAI

MATTI SAANIO

Irja Wendisch ei kutsunut koskaan isäänsä isäksi. Hänelle isä oli aina Topi, hurmaava hevosties, josta naapurit ja kyläläiset pitivät, mutta josta ei ollut lapsilleen isäksi.

40-vuotiaana Irja Wendisch uupui. Sairastuminen pakotti hänet pohtimaan lapsuuttaan.

▶ JATKOA EDELLISELTÄ SIVULTA

koko elämän aivan viime vuosiin saakka. Pelon ilmapiiressä kasvanut lapsi ei aikuisenakaan uskalla luottaa siihen, että hän selviää, vaan kantaa huolta tulevaisuudesta silloinkin, kun kaikki on hyvin. Kaikkihan ei voi olla pitkään hyvin.

Tutkimusten mukaan sodan kokeneista lapsista selvisivät ne, jotka saivat kovista kokemuksistaan huolimatta jatkaa normaalia lapsuutta. Sama pätee sodanjälkeisiin vuosiin.

Aina vanhemmista ei ollut vanhemmiksi, vaan lapset joutuivat elämään aikuisten elämää, sovittelemaan vanhempiensa välisiä ongelmia, suojelemaan äitiä tai toimimaan perheen syntipukkina säästääkseen

nuorempia sisarusksiaan vanhempien purkauksilta. Ahdistus, pettymys, turvattomuus, juurettomuus ja epäääräinen häpeä olivat tavallisia tunteita, mutta niitä ei saanut näyttää eikä niistä saanut puhua.

Suurin osa rintamalta palanneista sotilasta sopeutui siviilielämään tai ainakin näytti sopeutuvan. Sodan kolhujen aiheuttama depressiivisyys peittyi puuhakkuuteen. Se ei herättänyt huomiota, koska jälleerakentamisen vuodet olivat optimistisen toimelaisuuden aikaa. Yhteiskunnan kuului hoivata niitä, jotka olivat vammautuneet fyysisesti. Muihin vaipeihin työ oli parasta lääkettä.

Myös lapset opetettiin jo pienestä kovaan työhön, koska elämässä pärjäsivät vain raatamalla. Tyttöjen piti olla kilttejä ja huomaamattomia puurtajia, poikien kovia

työmiehiä, jotka eivät saaneet rukoilla vähästä. Suomalaisen työhulluuden siemenet kylvettiin sotavuosien jälkeen.

Kun pulan ja säännöstelyn aika lopui, Suomi näytti toipuvan sodasta. Maa teollistui, väki muutti maalta kaupunkeihin tai Ruotsiin. Elintaso kasvoi, ja elämä kulki eteenpäin. Sodanjälkeisten kasvuvuosien kokemukset ja kolhut painuivat muistiin sopukoihin tai tuntuivat unohtuneen kokonaan.

Nyt kuudenkymppien keski-ikään kasvaneet suuret ikäluokat ovat elämänvaiheessa, jossa vanhat traumat, tukahdutetut tunteet tai lapsuudessa selitystä valle jääneet asiat saattavat pulpahtaa yhtäkkiä mieleen. Kysymys ei ole sairastumisesta, vaan tarpeesta pohtia omaa menneisyyttään.

"Niitä ei saa jättää käsittelemättä, sillä silloin ihminen jättää sairastua", Wendisch sanoo. Hän ei käytä miehellään sanaa trauma. Se on kärsinyt inflaation. Vamma sopii paremmin kuvaamaan sota-ajan jättämiä kolhuja. Joskus vamma on melkein huomaamaton särö, joka alkaa vaivata vasta iän myötä. Sen voi paikka puhumalla.

Sotatraumoihin ei osattu sodan päättymisen jälkeen kiinnittää suomessa huomiota. Koko sanaakaan ei vielä silloin tunnettu. Sodasta palanneet miehet saivat hoitaa henkiset vammansa omien keinoin ja läheistensä avulla. Sotailden lasten psyykkisestä hyvinvoinnista ei osattu puhua juuri ollenkaan.

Saksassakin pidettiin vielä 1960-luvulla selvänä, että sodan psyykkisiä seurauksia ei tarvitse enää puidä tai poimia. Sekä alan tutkijat että aikuisuutensa aloittaneet sotilaiden lapset olivat yhtä mieltä. Asia oli tavallaan käsitelty loppuun.

Aivan viime vuosina ajatukset ovat muuttuneet. Saksalainen psykoanalytikko **Michael Ermann**, itsekin sota-ajan lapsi, julkaisi tänä vuonna tutkimuksen, jonka mukaan "sodan lapset" kärsivät huomattavasti enemmän pelkotoilosta, depressiosta ja psykosomaattisista vaivoista kuin keskivertosaksalaiset.

Ermannin mukaan jopa vauvat ja pikkulapset muistavat sotatapahtumia ja vaaratilanteet vuosikymmeniä, eivät tietoisesti, vaan ruumismuistinsa avulla. Esimerkiksi pommittus tai vastaava vaaratilanne saattaa aiheuttaa lapsessa kihtymistilan, jota ruumiis ei unohda koskaan. Vastaava ärsyke saattaa laukaista aikuisillä paniikkikihti- tai pelkoreaktion.

Aidin kokemuksen nälänhädän on todettu vaikuttavan vielä hänen lastensa ja lastenlastensa aineenvaihdunnassa. Sodan ja sodanjälkeisten vuosien aikaansaamat vammat taas perityvät sukupolven yli käyttäytymismalleina. Jos vanhempien vammat jäävät tunnistamatta ja niitä vaietaan, lapset eivät osaa selvittää itelleen rajaa vanhemman ja oman sukupolven välillä, eivätkä pääse irti vaietuista asioista.

Sotakokemukset siirtyvät sukupolven yli myös kasvatuksen avulla. Kun suuret ikäluokat ovat yrittäneet pihansa mukaan välttää vanhempiensa teemiä virheitä, kovuus lastenkasvatukseen on vaihtunut liioiteltuun löysyyteen. To sitten van-

hemmalla itsellään saattaa olla niin suuria tunte-elämän häiriöitä, että hän ei osaa kasvattaa lapsiaan lainkaan.

Wendisch on sujut menneisyytensä kanssa. Mutta siihen meni vuosia. Monen ikätöversinsä tavoin hän joutui kasvamaan aikuiseksi liian varhain. Ylioppilastutkinnon jälkeen hän muutti Saksaan, opiskeli yliopistossa, meni naimisiin saksalaisen poikaystävänsä kanssa, hankki perheen ja työskenteli toimittajana.

Elämä sujui mukavasti, kunnes Wendisch hieman alle nelikymppisenä uupui. Ystävänsä avulla hän pääsi klassiseen psykoanalyysiin. Kuukausien terapian jälkeen hän tavoitti niin syvät muistot, että ymmärsi uupumuksensa johtuvan lapsuuden peloista.

Wendisch arvostaa tapaa, jolla Saksassa puhutaan sodasta. Se on 68-sukupolveksi kutsutun ikäluokan ansiota, joka pakotti liikehdinnällään maan ja sen median uuteen keskustelukulttuuriin. Maassa tehdään yhä tiliä menneisyyden kanssa, Wendischin mielestä joskus jopa liikaakin.

Suomessa kulttuuri on täysin päinvastainen. Sodasta puhutaan koko ajan, mutta siitä myös vaietaan. Keskustelua se ei ole, vaikka keskusteltavaa kyllä riittää.

Yksi aihe on liittoutuminen Saksan kanssa.

"Suomessa ei vieläkaan puhuta mielellään siitä, miten sota yritettiin voittaa, vaan turvaututaan sievisteleviin selityksiin erillisodasta. Omaa häpeällistä historiaa on vaikea käsitellä."

Sodan päättymisestä on jo 65 vuotta, mutta sen jäljet näkyvät vielä suomalaisessa yhteiskunnassa.

Pula-ajan viimeisistä säästämisistä on jo päästy, mutta moni tarrautuu tavaraan peittääkseen turvattomuuttaan. Vahva unelma omasta talosta saattaa olla osin jälleerakennuskauden perua. Se ei ole mies eikä mikään, joka ei perheelleen taloa rakenna.

Suuret ikäluokat opetettiin reippaiksi ja itsenäisiksi. Samaa vaaditaan yhä lapsilta. Suomessa lapset voivat kulkea yksin koulumatkat, mutta monessa muussa maassa alakouluikäistä ei jätetä eikä edes saa jättää iltapäiviksi yksin kotiin.

Irja Wendisch tiivistää suomalaisen yhteiskunnan erityispiirteet lyhyeen luetteloon: "Vaikeneminen, häpeäminen, kännäskultti ja jatkuva pärjäämisen korostaminen."

Psykiatri ja psykoanalytikko **Gustav Schulman** puolestaan pitää suomalaisen yhteiskunnan armostomuutta ja piittaamattomuutta sodan vahvistamien arvojen seurauksena.

"Menneet koettelemukset näkyvät vakavuutena ja ilottomuutena. Elämästä halutaan kaikki "turha" pois. Taitaita ja kulttuuria ei oikein arvosteta. Talous ja olemassaolon kamppailu ovat tärkeämpiä."

Schulman muistuttaa, että Suomi on Skandinavian väkivaltaisimaa. Se näkyy myös nuorten käyttäytymisessä. Kouluväkivalta, johon koulukiusaaminen luetaan, on Suomessa kolme kertaa

yleisempää kuin Ruotsissa. Väkivaltaisesta käyttäytymisestä takana on aina monia tekijöitä. Schulman pitää yhtenä mahdollisena syynä myös sodan aiheuttamia tunnevammoja. Jos nykyvanhemmat eivät siedä tai tunnista tunteita eivätkä osaa säädellä niitä, heillä ei ole riittävästi keinoja auttaa ja tukea lapsiaan.

"Täytyy muistaa, että 1930-luku oli väkivaltaista aikaa, jolloin juopoteltiin, tapettiin, raadettiin ja oltiin kovia lapsille. Sota vain vahvisti olemassa olevia kulttuurisia käytäntöjä", sanoo suomalaisen sotakokemuksia tutkiva väitöskirjantutkija **Ville Kivimäki**.

"Suomessa puhutaan koko ajan sodasta, mutta puhe on ollut jotenkin latautunutta itäntästä, ei varsinaista keskustelua", Kivimäki sanoo.

Sodalla on ollut myös myönteisiä merkityksiä. Kivimäki ottaa esimerkiksi **Sirkka Ahosen** kymmenen vuoden takaisen tutkimuksen *Historiaton sukupolvi*, jossa käytiin läpi sotien merkitystä 1990-luvun nuorille. Vuoden 1918 tapahtumat olivat silloisille nuorille pelkkä kuriosteetti, mutta talvisota ja jatkosota tarjosivat aineksia, joilla saattoi rakentaa kansallista identiteettiä. Kertomus sodasta merkitsi laman keskellä monelle nuorelle turvallisista selviytymistarinaa. Kun sodastakin selvitettiin, lamastakin selvitettiin.

Suomessa turvaututaan kollektiivisten vastoinkäymisten hetkellä herkästi sotaisiin termeihin ja sotasanaan. Sodasta ammennettiin myös kovia arvoja 1990-luvun lamaan. **Lauri Törnin** tapaiset kovat selviytyvät nostettiin jalustalle.

Kivimäen mielestä on falskia puhua laman ja taantumien keskellä talvisodan hengestä: "Se on poliittista retorikkaa, koska talvisodan hengessä vaaditut uhraukset koskivat heikoimpia eivätkä ole yhteisiä uhrauksia."

Pragmatteinen ja tyyli päätöksenteko on tällainen vaikeita opettamien käytäntöjen perua.

"Tosin rintamalla pidettiin heikommista huolta, se ei ollut pelkkä myytti", Kivimäki sanoo.

Sodan vaikutusta saattaa olla sekin, että Suomi on yhä maailmanlaajuisen poikkeus asevelvollisuuden suhteen. Intin käynnin merkitsee yhä nuorten miesten kasvussa paljon.

"Sota on totuttu näkemään Suomessa kollektiivisena kokemuksena. Varsin vähälle huomiolle on jäänyt, miten kirjava joukko suomalaisesta oli silloin ja ovat nyt ja miten kirjava kokemukset ovat. Keskustelua helpottaisi, jos erityisryhmittä olisi enemmän tutkimusta", Kivimäki sanoo.

Millainen maa Suomi sitten olisi nyt, jos talvisotaa ei olisi syntynyt ja jatkosota olisi jäänyt käymättä?

"Sitä on ihan mahdoton tietää", Irja Wendisch sanoo. "Mutta saattaisihan olla, että Suomi muistuttaisi hieman enemmän Ruotsia. Että Suomessakin osattaisiin elää vähän kevyemmin ja uskallettaisiin luottaa siihen, että elämä kannattelee."

▶ Irja Wendisch esiintyy Helsingin kirjamasulla ensi sunnuntaina 25.10. kello 11.30.